

Οἱ Ἡλιασταὶ ἐδίκαζον ἐπὶ πάσης δημοσίας ἀγωγῆς (judicium publicum) ἢ τοῖς δίκης ποινικῆς ἢ πολιτικῆς ἀφορώσης εἰς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας ἢ ἐπὶ ἀγωγῆς ἰδίας (judicium privatum) εἰσαγομένης τουτέστι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀδικηθέντος ἰδιώτου, εἴτε εἰς πρῶτον καὶ τελευταῖον βαθμόν, εἴτε κατ' ἔφεσιν τινὸς τῶν δικδίκων. Ἀλλὰ τὸ περὶ ἀρμοδιότητος τῶν Ἡλιαστῶν συσχετίζεται μετὰ τοῦ λίαν ἀμφισβητουμένου ζητήματος τῶν χρόνων τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἀνακτύξεως τοῦ θεσμοῦ. Περὶ δὲ τούτων ἄλλοτε.

I. A. Τυπάλδος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ*

Κύριοί μου,

Ὅσοι ἐξ ὑμῶν ἠροάσθητε τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἀκαδημαϊκῶν ἔτος παρεδόσεων μου γινώσκετε τὸ μέγεθος καὶ τὰς συγκινητικὰς περιπετείας τοῦ δράματος, τὸ ὁποῖον ἐδιδάχθη ἀπὸ τῆς καθέδρας ταύτης. Ἡ χιλιετῆς περίπου ἐκείνη περίοδος τῆς πατρῴου ἱστορίας, διηρέθη εἰς πράξεις τέσσαρας: τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν, τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν καὶ τὰς στυρορορίας, τὴν Λατινοκρατίαν, τὴν Τουρκοκρατίαν.

Ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς παρέστη ὑμῖν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς δυνάμεως. Ἀφοῦ ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις ἔστωτε τὸν μὲν χριστιανισμὸν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῆς περσικῆς κατακτίσεως, τὴν δὲ Εὐρώπην πᾶσαν ἀπὸ τοῦ μωαμεθανικοῦ κατακλυσμοῦ ἀφοῦ ἐτροπολόγησε κατὰ τὰς νέας τοῦ κράτους περιστάσεις καὶ ἀνάγκας τοῦ θεσμοῦ οὗς ἐκληροδότησεν αὐτῷ ἡ ρωμαϊκὴ κυβέρνησις ἀφοῦ πρῶτος ἐκήρυξε τὰς ἀρχάς, αἵτινες παρεσκευάσαν τὴν βραδύτερον ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ ἀρκτικῇ Εὐρώπῃ πραγματοποιηθεῖσαν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν, καὶ κατέργησιν τῆς δουλοπρακτικῆς, καὶ ἀνάπλευσιν τοῦ εἰκογενειακοῦ δικαίου* ἔπειτα, ἐν τῷ διαστήματι τῶν 200 ἐτῶν καθ' ὃ ἐδασίλευσαν οἱ γόνοι τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἀνέκτησε πολλὰς τῶν προαπολεσθεισῶν χωρῶν, συνεπλήρωσε τὴν ἀναδιοργάνωσιν αὐτοῦ καὶ εἴπερ ποτὲ ἐπρώτευσεν τοῦ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πολιτικοῦ κόσμου.

Τότε τρόντι καθυπεβλήθησαν αἴθεις ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν μὲν καὶ πρὸς δυσμὰς ἢ Βουλγαρία, ἢ Σερβία, ἢ Δαλματία, πρὸς νότον δὲ καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἢ Κρήτη, ἢ Κύπρος, ἢ Κιλικία καὶ τὰ ἀρ-

* Ἀπηγγέλη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 6 Ὀκτωβρίου 1883.

κτικώτερα τῆς Συρίας. Οἱ στρατοὶ αὐτοῦ συνεποσώθησαν εἰς 200,000, εἰς 400,000 ἀνδρῶν· οἱ στόλοι εἰς 2000 πυρφόρα, 1000 δρόμωνας καὶ 300 φορτηγά. Ἡ Κωνσταντινούπολις, γενομένη τὸ πρῶτον τῆς οἰκουμένης ἐμπορεῖον, κατέβηκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον κατ' ἔτος 110 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα τὴν σήμερον πρὸς 550 ἑκατομμύρια τοῦλάχιστον. Ἡ Θεσσαλονίκη ἔβριθεν ἐργαστασίων χαλκοῦ, σιδήρου, κασσιτέρου, μολύβδου, ὑέλου καὶ ἔβλεπεν εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀγυιάς αὐτῆς διασταυρουμένους ἐμπόρους Σλαύους, Ἰταλοὺς, Γάλλους, Ἰσπανοὺς, Μωαμεθανοὺς. Θῆβαι, Κόρινθος, Πάτραι ἐφημίζοντο διὰ τὰ πορφυρᾶ, τὰ μεταξωτά, τὰ λινά, τὰ βαμβακερά, τὰ μάλλινα αὐτῶν ὑφάσματα. Οἱ Ἑνετοί, σπεύδοντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς βιομηχανικῆς ταύτης παραγωγῆς καὶ τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως ἐσύστησαν πρακτορεῖα αὐτῶν εἰς 18 εὐρωπαϊκὰς πόλεις καὶ εἰς 10 πόλεις τῆς δυτικῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ σύνολον τῆς ἐτησίως τοῦ Κράτους προσόδου ὑπελογίζετο εἰς 650 ἑκατομμύρια δραχμῶν, ὧν ἡ σχετικὴ ἀξία ἤθελεν εἶνε ἰσότιμος νῦν πρὸς τριτχίλια καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμύρια.

Τὴν ὑλικὴν ταύτην ἐπίδοσιν ἐπεκόσμησε πνευματικὴ προκοπή, οὐδὲν ἦττον ἀξιωμακτικῆς. Ἡ ἐκλάτρευσις τῆς δημοσίου παιδείας ἀνέδειξεν ἱστορικοὺς οἵτινες, ὡς ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς δημεύσεως πολλῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ἔλεγον· «Πρᾶγμα μὲν τοῖς ἀκρίτως σκοποῦσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀσεβείας καὶ παρανομίας ἐς ἄγαν πρὸς ἱεροσυλίαν φερόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ μηδὲν ἄτοπον φέρον τοῖς ἐμβριθῶς σκοποῦσι καὶ πνευματικῶς, ἅτε εἰς ἀκτημοσύνην ἀπάγον τοὺς τχύτην ἐπαγγειλαμένους καὶ τὴν συβριτικὴν καὶ χλιδῶσαν περικόπτου τρυφήν, καὶ μηδὲ τῶν πρὸς χρείαν ἐπιτηδείων καὶ ἀναγκαίων ἀποστεροῦν, καὶ τοὺς ἀγρογεῖτονας τῆς ἐκ τῶν μοναχῶν κακότητος καὶ πλεονεξίας ἐλευθεροῦν. Ὁ καὶ εἶθε εἰς τέλος κατώρθωτο οὐκ ἐπὶ τοῖς σεμνεῖσι μόνοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πᾶσιν ἀπλῶς.» Τὸ ἐλευθέριον τοῦτο πνεῦμα παραιτέδυσεν εἰς τὰς διανοίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς ἐκκλησίας πατέρων. Ὁ Φώτιος ἔλεγεν ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος ὅτι οἱ σειμοὶ οὐκ ἐκ τοῦ πλήθους ἀμικριῶν, ἀλλ' ἐκ πλησμονῆς ὕδατος γίνονται.» Πρὸς δὲ τὸν ἐκυτοῦ φίλον Γρηγόριον Ἀσβεστᾶν, ἀξιοῦντα ὅτι ἡ θεία Πρόνοια ὑπεκίνησε τοὺς πικνωλέθρους σειμοὺς τοῦ 869 ἔτους ἵνα τιμωρήτη τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ τὴν τοῦ πατριάρχου ἐξορίαν, ἔγραψεν· ἀεγὼ μὲν οὐκ ἂν φαίην δίκασι τίνουσιν τὴν πόλιν τῶν εἰς ἡμᾶς ἀδικημάτων, ἀντὶ πόλεως πολυάνδριον γενέσθαι, παραινῶ δὲ μηδὲ τὴν ὑμῶν δσιότητα ταῦτα ἐννοεῖν.»

Ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ χάρις μεθ' ἧς ἐξεφέροντο αἱ ἀλήθειαι αὗται δὲν ἦσαν κτήμα μόνου τοῦ Φωτίου. Μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἐποιήθη ὁ σίλλος ἐκεῖνος, ὅστις μόλις ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀποκαλυφθεὶς, ἐνέπαιζε δριμύ-

τατα ἄμα καὶ ἀνθηρότατα τὴν πολυειδῆ κατάχρησιν τὴν παρεισαχθεῖσαν περὶ τὴν ἐμπορίαν τῶν ἀγίων λειψάνων. Ἰκανὸν δὲ μετὰ τὸν Φώτιον χρόνον ἐγράφη ὁ διάλογος «Φιλόπατρις ἢ Διδασκόμενος,» ὅστις διὰ τὴν λεπτότητα τῶν διανοημάτων, καὶ τὴν τῶν αἰσθημάτων γενναιότητα, καὶ τὴν τοῦ λόγου φιλοκαλίαν, ἀπεδίδετο ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας εἰς τὸν Λουκιανόν.

Οὐδὲ περιωρίσθησαν τὰ καινοπρεπῆ ταῦτα διανοητικὰ προϊόντα εἰς τὰς λογιωτέρας τοῦ ἔθνους τάξεις. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀντήχουν τότε ἄστιατα τὰ ὀποῖα, διὰ γλώσσης δημώδους καὶ ποιήτεως ἄρρενωποῦ, ἐξύμνουν τὰ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν κατορθώματα τῶν Διγενῶν, τῶν Φιλοπάππων, τῶν Θεοφυλάκτων, τῶν Λεάνδρων, τῶν Ἰωαννικίων, τῶν Πορφυρίων, τῶν Κιννάμων, καὶ πολλῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἡρώων, ἀπαραλλάκτως ὅπως βραδύτερον ἔμελλον νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Πελοποννήσου οἱ Μαλάμοι, οἱ Δῆμοι, οἱ Μπουκουδλαῖοι, οἱ Παπαθύμιοι καὶ μυριοὶ ἄλλοι, ὧν οὐκ ἔστιν Ἑλλην ὃ μὴ φέρων διὰ στόματος τὰ ὀνόματα.

Τὸ ἔθνος λοιπὸν εἰργάζετο σωματικῶς ἄμα καὶ πνευματικῶς, ἐπλούτει ἄμα καὶ ἐπολέμει, διὰ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ τῶν ἀρετῶν τούτων ἐπρωταγωνίστησεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐὰ κατορθώματα αὐτοῦ ἐθουλοῦντο ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης δύσεως μέχρι τῆς ἀπωτάτης ἀνατολῆς. Ἐπι ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Δαγοβέρτου καὶ τῶν βασιλέων τῆς Ἰνδικῆς προσελθόντες συνεχάρησαν τῷ Ἡρακλεῖ ἐπὶ τῇ κατατροπῶσει τῶν Περσῶν. Καὶ μετὰ πεντήκοντα περίπου ἐνιαυτοῦ, ὅτε οἱ Ἀραβες οἱ ἐπὶ ἑπταετίαν πολεμήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐλοσχερῶς κατεστράφησαν, οἱ ῥῆγες καὶ ἕξαρχοι ἀπάσης Δύσεως, συνειδότες ἐκ τίνος κινδύνου ἐλυτρώθησαν, ἔστειλαν διὰ πρεσβευτῶν δῶρα τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ τῷ Πωγωνάτῳ ἐπικλησάμενοι τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ. Καὶ πάλιν, ὅτε μετὰ ἕτερα τεσσαράκοντα ἔτη, οἱ Ἀραβες ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἀπολέσαντες δισχίλια καὶ πεντακῆσια πλοῖα καὶ 500 περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν, τὰ ἐπινίκια καὶ αἱ εὐφημίαι τῆς βασιλευούσης τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀντήχησαν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ὃ δὲ πάπας Γρηγόριος Β', εἰς ἐνδειξὴν τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ πρὸς τὸν Λέοντα Γ', ἔπεμψε τὰς εἰκόνας αὐταῦ εἰς ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς μάλιστ' ἀδυναστείας ἐμεσουράνησε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεταϊωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Οἱ ἀσπονδότεροι αὐτοῦ ἐχθροὶ ἀνωμολόγουν τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ὁ Λαυιτπράνδος ὀνόμαζε τοὺς βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως κοσμοκράτορας καὶ μετὰ τινὰ χρόνον ὁ Δάνδολος, εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον ἰδίως ἀναφερόμενος, ἐκάλει τὸ κράτος αὐτῶν *imperium universale*. Οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι τοσοῦτον πρόμον ἐνέπνεον εἰς τοὺς Βουλγάρους, ὥστε οὗτοι, ἐπὶ Βασιλείου Β', καίτοι ἠγωνίσθησαν πεισματωδῶς ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας, ἄμα ἔβλεπον ἐπιφαινόμενον τὸν αὐτοκράτορα

«begitje, Τζέζαρ,» ἀνεβόων, ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον «φύγετε, ὁ βασι-
λεύς» καὶ ἔφρουγον προτροπικῶς. Οἱ δὲ Ἀρμένιοι ἐβεβαίουν ὅτι ἐλάυνει
ὡς ἀετὸς καὶ ὅτι ὁ κρότος τῶν ὄπλων αὐτοῦ κλονεῖ τὴν οἰκουμένην. Κα-
θὼς βλέπετε, οἱ σύγχρονοι, οἱ αὐτόπτεκί τῆς ἰσχύος τοῦ μεσκιωνικοῦ ἑλ-
ληνισμοῦ δὲν ὠμίλουν περὶ αὐτοῦ μετὰ χλεύης καὶ περιφρονήσεως ὅπως οἱ
μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ καὶ δημοσιογράφοι τῆς Δύσεως. Καὶ τούτων μὲν
αἱ διεστραμμέναι δοξασίαι ἐξηγοῦνται ὑπὸ ὀρθοσκευτικῶν παθῶν μὴ πλη-
ρωθέντων καὶ πολιτικῶν συμφερόντων μὴ κορεσθέντων· ἀλλὰ τί νὰ εἴπω-
μεν περὶ τινῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες, ἐνστερνιζόμενοι ἄλλου λόγου καὶ
συνειδήσεως ξενικά, πολέμια πρὸς ἡμᾶς πάθη καὶ συμφέροντα, ἀναπλάτ-
τουςιν ἀνυπόκριτους ἔχθρας μετὰ τῶν ἑλλήνων καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινου-
πόλει μοναρχίας, ἐμπκίζουσι τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν δι' ὧν ὁ
ἑλληνισμὸς ἐσώθη ἀπὸ Ἀράβων, Βουλγάρων, Σλαβίων καὶ Φράγκων, καὶ
λησμόνουσιν ὅτι χάρις εἰς τοὺς μακροβίωτας καὶ ἡρωικοὺς ἀγῶνας τῶν Βυ-
ζαντινῶν ἢ Βυζαντινῶν, εἴτε ὀξυτονήσωμεν αὐτούς εἴτε πικροξυτονήσωμεν,
λαλοῦμεν σήμερον τὴν γλῶσσαν ἣν λαλοῦμεν καὶ φέρομεν τὸ ὄνομα τὸ
ὁποῖον φέρομεν. Ἡ ἀγνωμοσύνη πρὸς εὐεργετικὰ παρελθούσας ἐπιχρυσοῦται
ἐνίοτε ὑπὸ τῆς πικρῆς ἀνάγκης, ὑπὸ τοῦ παρόντος πολιτικοῦ λόγου·
ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶνε πλίνθος καθαρᾶς ἀβουλίας,
τοῦ ἀγενεστάτου σούτου τῶν πνευματικῶν μετέλλων.

Περὶ τὰ τέλη τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ ἐπὶ τῆς εἰκοσιπενταε-
τοῦς μεσοβασιλείας, τῆς συμβάσεως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου τῆς
δυναστείας ἐκείνης γόνου, τὸ κράτος ἠκρωτηριάσθη ἀπὸ δυτικῶν τε καὶ
ἀπ' ἀνατολῶν. Τότε ἀπωλέσθη ἡ Σικελία καὶ ἡ κάτω Ἰταλία· τότε τὸ
ἥμισυ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλὰ τῷ 1081 κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ἡ τῶν
Κομνηνῶν δυναστεία, ἡ ἐν δικαστήματι μιᾶς ἑκατονταετηρίδος ἀναδείξασα
ἑλληλοδικαδῶχος τρεῖς μεγάλους βασιλεῖς, τὸν Ἀλέξιον, τὸν Ἰωάννην,
τὸν Μανουήλ, οἵτινες ἠνώρθωσαν τὸ ἀξίωμα τοῦ μεσκιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ
καὶ ἤθελον ἀποδώσει αὐτῷ τὰ ἀρχαῖα ὄρια, εἰ μὴ ἐπύρχοντο συγχρόνως
αἱ Σταυροφορίαι.

Αἱ Σταυροφορίαι! Ἡ σεμνὴ τοῦ Θεοκυδίδου καὶ τοῦ Γακίτου μοῦσα δὲν
διέσωσε προϊόντος χρόνου τὴν προτέραν ἐν πάσῃ εἰλικρίνειαν μὲν τοῦ λό-
γου, αὐστηρότητα δὲ τοῦ ἥθους. Τὰ νῦν πολλάκις ἡ γλῶσσα αὐτῆς κα-
λύπτει μᾶλλον ἢ ἀποκαλύπτει τὴν ἀλήθειαν· καὶ πολλάκις ὁ ἱματισμὸς
δικαστρέφει μᾶλλον ἢ κοσμεῖ τὴν φυσικὴν καλλονήν. Ἐσχάτως ἐρρέθη λ.
χ. προσφυστάτα ὅτι ἡ λέξις λαὸς ἀπέβη ὁ μέγιστος τῆς ἱστορίας γρίφος
(le mot de peuple est le grand calembour de l'histoire)· καὶ οὐδὲν ἤττον ὀρ-
θῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ Σταυροφορίαι ὑπῆρξαν ἡ μεγίστη αὐτῆς
φενάκη. Κατὰ τὸ ἐπίσημον τῶν Σταυροφόρων κήρυγμα, οὗτοι ἀπῆλθον
ἐπὶ τῆς λυτρώσεως τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων καταδυνα-

στείας· τὸ δ' ἐνδόμυχον βούλευμα τῶν πλείστων ἡγεμόνων καὶ τοῦ κλήρου παντὸς ἦτο νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς γιγαντώδους ταύτης στρατείας ἵνα διαρπάξωσι τὰς πλουσίας χῶρας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Οὐδὲν βεβήκιως ὑπῆρχεν εὐκολώτερον τοῦ νὰ διακριθῇ ἡ ἀπάτη αὕτη, ἀφοῦ μάλιστα τὰ πράγματα ἐμαρτύρησαν αὐτῇ πασιφικῶς· καὶ ὁμῶς ἐπὶ ὀκτακόσια ἤδη ἔτη ἡ ἱστορία δὲν ἔπικυτεν ἐξυμνοῦσα τὴν ἱερότητα τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν πρωταγωνιστῶν αὐτοῦ.

Οἱ πρωταγωνισταὶ οὗτοι ἔλαβον τὴν πρόνοιαν νὰ δικαιολογήσωσι προῶμῶτα τὰ πρὸς αὐτῶν κρύφα μελετώμενα, ἀναπλάσκοντες ἐπὶ τούτῳ ἱκετηρίου ἐπιστολὰς τοῦ Ἀλεξίου, καλοῦντος δῆθεν αὐτοὺς εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ λέγοντος πρὸς τοὺς ἄλλοις ὅτι «ἡ ἀπώλεια τοῦ στέμματος εἶνε κακὸν μικρὸν παρεκκλόμενον πρὸς τὸ ὄνειδος τοῦ νὰ ἴδωμεν τὸ κράτος ἡμῶν ὑποκῦπτον εἰς τὴν νόμον τοῦ Μωάμεθ. Ἐὰν δὲ πέρωται νὰ παύσωμεν βασιλεύοντες, ὑπολειφθήτω ἡμῖν τοῦλάχιστον ἡ περκαμυθία ὅτι αἱ χῶραι αὗται θέλουσι περιέλθει εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων, σωζόμενα οὕτω ἀπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ.» Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ὑπομνήσωμεν ἡμῖν ὅτι ἡ πλαστογράφησις τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἀπεδείχθη τελευταῖον ἀναμφισβητήτως.

Ἄλλ' οὕτω ἔσπευδον βραδέως οἱ συνετώτεροι τῶν ἡγεμόνων, οἱ δὲ ὀξύτεροι ἀπεκάλυψαν εὐθὺς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιστολὴ τοῦ Βοημοῦνδου πρὸς τὴν Γοδοφρέδου προέτρπε τὸν ὑπατον τῆς πρώτης Σταυροφορίας ἀρχηγὸν νὰ καταπολεμήσῃ τὸν ἀσεβῆ ἡγεμόνα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εὐκόλον· διότι πρὸ δεκαετίας μόλις ὁ Ἀλέξιος, κατατροπώσας περὶ Λάρισσαν αὐτὸν δὴ ἐκεῖνον τὸν Βοημοῦνδον, ἐδίωξεν αὐτὸν ἀπὸ ρυτῆρος μέχρι Δυρραχίου. Ὅθεν ἐδέησε νὰ συνομολογήσῃσι πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας δι' ὧν ὑπέσχοντο νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει ἐν Ἀσίᾳ. Οὐ μόνον δὲ ἰδιοποιήθησαν ὅσα ἀνέκτησαν, ἀλλὰ, προοιμιάζοντες ἤδη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὀπισθοβουλίας αὐτῶν, ἐζήτησαν νὰ σφετερισθῶσι καὶ ὅσα τὰ κράτος ἐκέκτητο ἔτι.

Ὁ διοικητὴς Ἐδέσσης Θεόδωρος εἶχε προσκαλέσει τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γοδοφρέδου Βαλδουῖνον ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς πέριξ μουσουλμάνους. Ὁ δὲ εἰπελθὼν οὕτω εἰς τὴν ἑλληνίδα πόλιν καὶ υἰοθετηθεὶς μάλιστα ὑπὸ τοῦ γέροντος διοικητοῦ, δολοφονεῖ μετ' ὀλίγον τὸν θετὸν πατέρα καὶ μένει κύριος τῆς πόλεως. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀντιοχείας αἶρει ὅπλα κατὰ τοῦ Ἀλεξίου ὁ Βοημοῦνδος, καί, κατατροπωθέντων τῶν συμμάχων αὐτοῦ Πισατῶν μεταξὺ Ρόδου καὶ Παττάρων, φεύγει πρὸς τὴν Δύσιν, συγκροτεῖ νέον στρατόν, πολιορκεῖ τὸ Δυρράχιον· ἀναγκάζεται ὁμῶς νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν βασιλέα καὶ νὰ ἀνομολογήσῃ ἑαυτὸν ἱκέτην αὐτοῦ καὶ ὑποχείριον. Οὐδὲν ἦττον, ἐπιστρέψας εἰς Ἀπουλίαν, ἠτοιμάζετο αὖθις

νά ἐπισημώσῃ ὅτι ἀπέθανε τῷ 1111. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας, τῷ 1147, ἐνῶ οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας, Λουδοβίκος καὶ Κορράδος, ἐπλησίον ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς σύμμαχοι τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὁ μὲν ἐπίσκοπος Λάγγρης προέτεινεν ἄνευ περιστροφῶν νὰ κυριεύωσι τὴν βασιλεύουσαν, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας Ρογέρος Β', στρατεύσας ἀδοκίμως κατὰ τῶν νοτιωτέρων χωρῶν, ἤρπαξε τὴν Κέρκυραν καὶ ἐληλάτει Θήβας καὶ Κόρινθον.

Ἐν τούτοις ἡ Ἱστορία, ὅπως παρεμορφώθη ὑπὸ πολλῶν ἐν τῇ Δύσει, καίτοι ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν τοσαῦτα ἔργα ἐπιβουλῆς καὶ ἀπιστίας τῶν ἑαυτῆς ὁμογενῶν, δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐλέγχει ἐπὶ ἀπιστίᾳ καὶ ἐπιβουλῇ τοὺς ἡμετέρους· μηδὲ εἰς τοῦτο ἀρκουμένη ὕψωνε μὲν μέχρι τρίτου οὐρανοῦ τὴν ἀκατάβλητον ἀνδρείαν καὶ τὴν θεοτείχην σύνεσιν τῶν ἱπποτῶν ἐκείνων οὓς ἀπεκάλει Ἀχιλλεῖς καὶ Νέστορες, δὲν εὔρισκε δὲ λόγους ἱκανοὺς νὰ παραστήσωσι τὴν εὐτελεῆ δειλίαν καὶ τὴν ἀίσχρᾴν ταπεινώσιν τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Καὶ ταῦτα πάντα ἐνῶ, ἕνα ἐν μόνον ὑπομνήτω ὑμῖν γεγονός, ὁ δούξ Ἀντιοχείας Renaud de Chatillon ἐπιχειρήσας ποτὲ νὰ ἄρῃ ὄπλα κατὰ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τάχιστα δ' ἐννοήσας τὴν ἀνάγκην νὰ ὑποκύβῃ, ἰδοὺ πῶς προσήλθεν εἰς Μάμιστραν τῷ 1156 ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην. «Ἀφαιρεῖται μὲν τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς, γυμνώσας δὲ τὴν χεῖρα ἄχρι καὶ ἐς ἀγκῶνας αὐτοῦς, ἀνυπόδετος σὺν τῶν μοναχῶν πολλοῖς διὰ μέσης τῆς πόλεως πορευόμενος ἐπὶ βασιλέα παργγίνεται. Ἐξῆπτο δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν τρχήλου κλώδιον, χεῖρὶ δὲ τῆ ἑτέρᾳ ξίφος ἐφέρετο... ὁ δὲ τῶν μοναχῶν ὄμιλος ἀσάνδαλοί τε καὶ ἀκαλυφεῖς κεφαλῆς εἰσῆσαν ἐπὶ βασιλέα, ἐπὶ γόνυ τε ἀκλάσαντες ἅπαντες δάκρυά τε τῶν ὀφθαλμῶν ἔπεμπον καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον.» Μεθ' οὗ εἰσελθόντος τοῦ Μανουὴλ τροπαιοῦχου εἰς Ἀντιόχειαν, ὁ μὲν Ρενάλδος, πεζὸς παραπορευόμενος, ἐκράτει τὸν ἀναδολέα αὐτοῦ, ὁ δὲ Λατῖνος βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ', παρσίπετο ἔφιππος μὲν, μηδὲν ὅμως φέρων βασιλικὸν παράσημον.

Ἀλλ' ἡ μοναρχία τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἔπασχεν ἐκ δικλειμμάτων συγκοπᾶς ἀφ' ἧν ἐσώζετο εὐθύς ὡς παρείχετο τῷ σωτῆρι καιρὸς νὰ ἐπιφανῇ. Ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι ἀνέκυψε δι' Ἡρακλείου ἐν τῇ ὀγδόῃ διὰ Λέοντος Γ', ἐν τῇ ἐνάτῃ διὰ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ διὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Τοιαύτην δὲ τινα λειποθυμίαν ὑπέστη περὶ τὰ τέλη τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε, ἐκλιπόντων τῶν Κομνηνῶν, ἐβασίλευσαν ἐπὶ ἑπτακαίδεκα ἔτη οἱ ταλαίπωροι Ἄγγελοι. Ὁ σωτὴρ ἦτο ἔτοιμος· ὁ Θεόδωρος Δάκκρης παρῆστη ἐν τῷ μέσῳ μετὰ ἔτος ἕν. Ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης, οἵτινες ἐπὶ μίαν ὄλην ἑκατονταετηρίδα δὲν ἔπαυσαν ἐνεδρεῦοντες, ὠφελήθησαν ἐκ τῆς ἐν τῷ μεταξύ ἐπελθούσης ἀναρχίας καὶ ἐγένοντο τελευταῖον κύριοι τῆς Κων-

σταντινουπόλεως, ἐάσαντες χαίρειν τοὺς Ἁγίους Τόπους, οὓς πρὸ ἐκκαίδεκα ἔτων εἶχεν ἀνακτῆσαι ὁ γενναῖος Σαλαεδδίν.

Ἐμελλοὶ ὁμοίως οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι τῆς Ἑσπερίας νὰ ναυαγήσωσιν ἐν τῷ λιμένι. Κατὰ κλαδόντας τὰς πλουσιωτέρας, τὰς ἐμπορικωτέρας, τὰς βιομηχανικωτέρας τῆς οἰκουμένης χώρας, τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἐκυβέρνησαν αὐτὰς ὥστε μετ' οὐ πολὺ περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνέχειαν. Οἱ ἄμεσοι διάδοχοι τῶν Βουφρατίων καὶ τῶν Βαλδουίνων ἠναγκάσθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς τὴν ἐαυτῶν συντήρησιν καὶ αὐτὸν τὸν μόλυβδον ἐξ οὗ ἦσαν κατασκευασμένοι αἱ στέγαι τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἀνακτόρων. Ἄρχοντες γενόμενοι τῆς πόλεως ἐκείνης ἤτις ὡς ἤξεύρετε καὶ πρὸ μικροῦ ἔτι ἤκούσατε, εἰσέφερε κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, περὶ τὰ 110 ἑκατομμύρια τοῦ τότε νομίμου, εἰς τοιαύτην περιέστησαν πτωχεῖαν ὥστε, ἵνα πορισθῶσι χρήματα τινα, νῦν μὲν ἐπώλουν ἄγχι λαίψανα, νῦν δὲ ἐδανείζοντο παρ' ἰδιωτῶν. Καὶ τί ἐδανείζοντο, καὶ πῶς ἐδανείζοντο; Ὁ Βαλδουῖνος Β' ἐζήτησε παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπόρων 24,000 ὑπέσπουρα ἤτοι 270,000 ὀρχυμῶν· ἐξαντλήτας δὲ τὸ ποσὸν τοῦτο, ἐξηκολούθησε τείνων τὴν χεῖρα ὅτε μὲν εἰς τὸν ἕνα ὅτε δὲ εἰς τὸν ἄλλον καὶ κατήντησε νὰ ἐναχυριάσῃ ἐπὶ εὐτελεῖ ἀργυρίῳ τὸν μονογενῆ υἱὸν εἰς τοὺς ἐμπόρους Ἀγγέλων καὶ Ἰωάννην Φερρῦ.

Ἐνῶ δὲ οἱ κατακτηταὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοιοῦτον ἐλασινὸν διῆγον βίον· ἐνῶ διὰ τῆς παραλόγου εἰσαγωγῆς τῶν τιμαριωτικῶν θεσμῶν, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς παρέλυσαν τὴν τοῦ κράτους ἐνότητα· ἐνῶ διὰ τῆς αὐδέν ἤττον ἀφρονος ἀξιώσεως τοῦ νὰ ὑποβάλωσι τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν τοῦ Πάπα κυριαρχίαν, τὴν τε ἀγκυνάκτησιν τῶν ὀρθόδοξων ἐκορύφωσαν καὶ ἐμφυλίους ἐριδας μεταξὺ αὐτῶν τῶν Λατίνων προσέκλεσαν, διαρρηθέντων εἰς τέσσαρας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων ἐκκλησίας, ἐξ ὧν τινες ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλας τοῦλάχιστον ὅσον καὶ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον· ὁ Θεόδωρος Ἀσκαρις, ἂν δὲν προέφθασε νὰ σώσῃ τὴν βασιλεύουσιν, ἔσωσεν ὁμοίως τὸν ἑλληνισμόν, στήσας τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν Νικαίᾳ. Ὁ Θεόδωρος Ἀσκαρις, οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Ἰωάννης Βατάτσης καὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ οἱ ἐν Εὐρώπῃ συναγωνισταὶ αὐτῶν Ἀγγελοὶ Κομνηνοὶ ἐξέβηκλον ἀλληλοδιαδόχως τοὺς Φράγκους ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θράκης· ἡ δὲ Λατινικὴ αὐτοκρατορία περιωρίσθη ἐντὸς ὀλίγων ἐνικυτῶν εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ ἄμετα αὐτῆς περίχωρα, μέχρις οὗ τῇ 27 Ἰουλίου τοῦ 1261 ἔτους ἐκυριεύθη καὶ αὕτη ὑπὸ 800 ἰππέων καὶ ὀλίγων πεζῶν, ὁ δὲ Βαλδουῖνος καὶ ὁ πατριάρχης αὐτοῦ Ἰουστινιάνης καὶ ὁ τῶν Ἑνετῶν ἀρχῶν Γραδένιγος καὶ πᾶσα ἡ ἀκολουθία αὐτῶν ἐδραπέτευσαν διὰ θαλάσσης μηδὲν γενναῖον

πράξαντες, καίτοι ἦσαν κύριοι τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν χρόνων ἐκείνων φρουρίου.

Ἡ Λατινικὴ λειπὸν αὐτοκρατορία, ἧς χάριν ἐγένοντο ἀγῶνες ἑκατονταετείς καὶ θυσίαι ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, ἐκλιποῦσα ἐντὸς ἐτῶν πενήκοντα καὶ ἑπτὰ, δὲν διήρκεσεν οὐδ' ἕτον χρόνον ἀπῆτησεν ἡ ἰδρυσις αὐτῆς καὶ κατελύθη ὑπὸ ὀλίγων τινῶν ἑκατοντάδων μαχητῶν. Ἀλλ' ὅσον βραχὺς καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ βίος αὐτῆς, τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ ἀπέβησαν ἐλάθρια. Τὸ ἥμισυ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν χρημάτων τῶν ἀνκλωθέντων τότε ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἐνεκα τοῦ ἀνοσίου τούτου κατ' αὐτῆς ἐπιχειρήματος τῆς χριστιανικῆς Δύσεως, ἤθελον ἀρκέσειν ἢ ἀπαλλάξωσιν ἡμᾶς τε καὶ αὐτὴν τὴν Εὐρώπην, ὅπως ἐν τῇ 7ῃ, ὅπως ἐν τῇ 8ῇ ἑκατονταετηρίδι, ἀπὸ τῶν μετ' οὐ πολὺ ἐπιγενομένων μωαμεθικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἀνέλαβε μὲν τὴν βασιλεύουσαν αὐτοῦ καὶ πλείστας τῶν προτέρων κτήσεις, ἀλλ' οὐχὶ ἀπάσας, διότι ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος, καὶ αἱ πλείσται τῶν νήσων κατεῖχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ ἄλλων τινῶν Φράγκων δεσποτῶν ὥστε ἐξῆλθε τοῦ ἀγῶνος κεκμηκὸς ἄμα καὶ ἠκρωτηριασμένος. Οὕτω δ' ἔχων, ἀντὶ νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀναπνεύσῃ καὶ νὰ ἀναδιοργανωθῇ ἐδέησε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀναλισκόμενος καὶ ἀντιτασσόμενος πρὸς τε τοὺς κατόχους τῶν νοτιωτέρων ἐκείνων χωρῶν, καὶ πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἀπαύστως ἐπικρατούμενους καὶ ἐκ δικλειμμάτων ἐπερχομένους κινδύνους. Μήπως οἱ πάπαι δὲν ἐκήρυττον νέους ἱεροὺς πολέμους ἐπὶ ἀνακτῆσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως; Μήπως ὁ Οὐρβανὸς Δ' ἰδίως δὲν ἐπηγγέλλετο τῷ 1264 νέαν ἀμαρτιῶν ἄφεσιν εἰς πάντας ὅσοι ἤθελον ἐπὶ τούτῳ σταυροφορήσει; Μήπως ὁ Ἀνδεγαυικὸς οἶκος, ὁ κληρονομήσας τὰ ὑποτιθέμενα δίκαια τοῦ Βαλδουίνου δὲν ἐπετέθη πολλάκις κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας κτήσεων; Κατετροπώθη μὲν ὁ τοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ στρατηγὸς Hugues de Sully ἐν Μακεδονίᾳ τῷ 1281 καὶ ἀπῆχθη αἰχμάλωτος μετὰ πολλῶν ἄλλων συνχωριστῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, περικλωθέντων ἀπάντων ἐν θοιάμβῳ εἰς τὰς ἐδοὺς αὐτῆς. Περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς περιέστειλεν ὡσαύτως τὸν ἰσχυρὸν δυνάστην τῆς Σερβίας Dusan, τότε ἐκλέξαντα τὸν καιρὸν νὰ ἐπονομάσῃ ἑαυτὸν αὐτοκράτορα Ρωμανίας. Ἀλλ' ἅπαντα τὰ καταρθώματα ταῦτα ἀπῆτουν καταβολὴν πόρων, ὧν ἡ ἀναπλήρωσις ἦτο ἀνέφικτος ἐν μέσῳ ἀγώνων ἀδιαλείπτων πρὸς τοὺς πολυκρίθιμους ἐχθρούς, οἵτινες ἐπεδίωκον μὲν πανταχόθεν τὴν κατάλυσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὐδὲν δὲ διαρκές καὶ γενναῖον ἰσχυραὶν ποτὲ νὰ δημιουργήσωσιν ἀντ' αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὅθεν τί πικράδοξον ἔάν, ἐνῶ πρὸς δυσμάς τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐφθείροντο οὕτω ὑπὸ Φράγκων καὶ Σέρβων αἱ τελευταῖαι δυ-

νάμεις τοῦ ἡμιπληγοῦς κράτους, ὃ ἀπ' ἀνατολῶν πολέμιος ἀκωλύτως σχεδὸν ἐπρόκοψε καὶ ἤκαυσεν. Οἱ Ὀσμανίδαι Τορκοὶ, ὑπεισελθόντες ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος εἰς τὰ μεθόρια τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Φρυγίας, ἐπὶ ἰκανὸν μὲν διετέλεσαν ἄφικνεῖς, ἔπειτα δὲ τῷ 1326 ἐκυρίευσαν αἰφνης τὴν Προῦσαν ἐπὶ Ὀσμάν, ὠργάνωσαν ἐπὶ τοῦ μεγκλοφυοῦ υἱοῦ τούτου Οὐρχάν θαυμασίως τὸν στρατὸν αὐτῶν καὶ διὰ μιᾶς φοβεροὶ ἀναδειχθέντες, ἐπὶ τε Οὐρχάν καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μουράτ Α' καὶ τοῦ τούτου υἱοῦ Βαγιαζήτ Α', συνεπλήρωσαν ἀλληλοδικδόχως τὴν κατὰ κτήσιν τῆς Βιθυνίας, καθυπέταξαν μὲν μέρος τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, ὑπεδούλωσαν τὴν Βουλγαρίαν καὶ κατέκτησαν τὴν Σαρβίαν ὑποτελή. Ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἠδυνήθη ἢ ἀνθέζη εἰς τὸν χειμάρρον αὐτόν· ἀλλὰ μήπως ἀνεχάιτισαν αὐτὸν οἱ διάδοχοι τῶν Ταγκρέδων καὶ τῶν Γοδοφρέδων; Μήπως ὅτε ἡ Ἑσπερία ἤρχισε τελευταῖον νὰ ἐννοῇ τὸν κίνδυνον ὃν αὐτῇ ἐκυτῆ ἐδημιούργησεν, οἱ Νευέρι, καὶ οἱ Βουσιώ, καὶ οἱ Σιγισμουῖνοι, πολεμισταὶ κατὰ τίτοι, δὲν κατεστράφησαν ἔρδην τῷ 1396 περὶ Νικόπολιν ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ Α', τοῦ δικαίως ἐπικληθέντος Κερκιννοῦ; Καὶ πάλιν τῷ 1444 τὴν αὐτὴν δὲν ἔλαβον τύχην περὶ Βάρναν, ἐπὶ Μουράτ Β', οἱ Βλαδισλάοι καὶ οἱ Οὐνιάδαι; Τελευταῖον, θανόντος τοῦ Μουράτ Β', ὃ διάδοχος αὐτοῦ Μεχμέτ Β' ἐπεχείρησε νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῶν πατέρων αὐτοῦ, γινόμενος κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε δὲ ἀπεδείχθη λαμπρῶς ὅτι εἰς τὴν ἰσχὺς τοῦ κράτους ἠναλώθη ἵνα σώσῃ τὴν αὐτονομίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὸν ὅσον ἐκ τούτου ἠθύμωσεν ἐκ διαλειμμάτων ἐνώπιον τοῦ ἀπ' ἀνατολῶν δορυκτῆτορος, ἐν τῇ ὑστάτῃ ὁμῶς ὡς ὁ ἑλληνισμὸς ἀνέλαβε τὸ συμφερέσ αὐτῷ φρόνημα. Ὁ ἔσχατος τῶν Κωνσταντινίων δὲν ἐλειποτάκτησεν ὅπως ὁ Βαλδουῖνος Β', ἀλλ' ἀφοῦ μετὰ ἐπτακισχιλίων μόνον ἀνδρῶν καὶ σικφῶν εἴκοσι καὶ ἕξ ἀντίστη ἐπὶ δύο περίπου μῆνας εἰς 160,000 μαχητάς, 14 πυροβολοστάσια καὶ 150 πολεμικὰ πλοῖα, ἔπεσε τῶντι ἡρωικῶς ἐπὶ τῶν ἐπάλλξειον τῆς πόλεως ἐκείνης ἦν τὴν προτεραίαν, ὁμιλῶν πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, ὠνόμασεν «ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων».

Οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ ἱεράρχαι τῆς Δύσεως, ἀφοῦ ἰδίαις χερσὶ παρεσκεύασαν τὴν μεγάλην ταύτην καταστροφὴν, μαθόντες τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατελήφθησαν αἰφνης ὑπὸ τρόμου παραδόξου. Ἐροβήθησαν ὅτι οἱ Γενίτσαροι θέλουσιν ἀνατρέψαι τοὺς βωμοὺς τοῦ Εὐαγγελίου ἐν Οὐγγαρίᾳ τε καὶ ἐν Γερμανίᾳ· ἐροβήθησαν ὅτι οὐδὲ ἡ Ἰταλία θέλει διαφύγει τὸν μουσουλμανικὸν ζυγὸν καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἐν τῷ νηῷ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὅπως ἐν τῷ ἱερῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, θέλει ἀντηγήσει τὸ κήρυγμα τοῦ Κορκινίου. Ὅθεν πολλαὶ πάλιν ἐκηρύχθησαν σταυροφορίαι, κατὰ μωαμεθανῶν τοῦλάχιστον ἠδὲ, οὐχὶ κατὰ χριστιανῶν, καὶ πολλαὶ ἐμελετήθησαν συμμαχίαι κατὰ τῶν μεγαλεπήθων ἐκείνων βιραστῶν οἱ-

τινες ἤξιουν ἀκλητοὶ νὰ φιλοξενηθῶσιν ὑπὸ τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἐκ τῶν σχεδίων τούτων, ὀλίγα ἐξετελέσθησαν, καὶ ἐκ τούτων ἔτι ὀλιγώτερα ἠυδοκίμησαν· μετὰ δύο δ' ἑκατονταετηρίδων κινδύνους καθ' οὓς ἔρρευσαν ἑκατέρωθεν ποταμοὶ αἱμάτων, μόλις τῷ 1683 ἀνεστάλη δαιστικῶς ἡ πρὸς τὰ πρόσω πορεία τοῦ μωαμεθανισμοῦ διὰ τῆς κατατροπώσεως τοῦ Καρὰ Μουσταφᾶ περὶ Βιένναν.

Τότε ὁμοίως ἐνεκὰ τῆς ἀρξικμένης καὶ ραγδαίως προκχθείσης ἐκλύσεως τοῦ ὀσμηνικοῦ κράτους, ἐπέτηψεν εἰς Εὐρώπην νέκ καταιγίς· ὁ ἀγὼν δὲ περὶ τῆς κληρονομίας τῶν κτήσεων αὐτοῦ αἵτινες, ἐρημώθησαι ἤδη, ὑπῆρξαν, ὅτε ἠυλογοῦντο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν χριττιανῶν, αἱ εὐδαιμονέστεραι τῆς γῆς χῶραι. Ὅθεν νέοι ἀνέβλυταν αἱμάτων κρουνοί. Φαινόμενον παρὰδοξον! Οἱ Ὄσμηνίδαι, οἵτινες ἀνέδειξαν τοσοῦτους ἐπιφανεῖς ἡγεμόνας καὶ ὑπουργούς, ἐγένοντο πάντοτε, εἴτε εὐτυχοῦντες, εἴτε ἀτυχοῦντες, ἐλέθρων ἀφορμή· ἕτως διότι παρκσυρθέντες ὑπὸ τῆς τῶν προκχμάτων φορᾶς, ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, εὐρέθησαν ἐντὸς ἀτμοσφίρας ὅλως ἑτεροφυοῦς. Ὅπως δὴποτε ἡ περὶ αὐτῶν ἱστορικὴ δίκη ἐν ἡ πρωταγωνιστοῦσι Ρωσίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ, Αὐτρῖᾳ καὶ Γαλλίᾳ, νῦν μὲν ὡς ἀντίδικοι, νῦν δὲ ὡς ὁμόδικοι τοῦ πεπτωκότος λέοντος, ἐξαικολουθεῖ ἤδη ἐπὶ διακόσια ὅλα ἔτη.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἕτεροι προκχρήσαντες μνηστῆρες τῆς διαδοχῆς. Οἱ μὲν Φράγκοι δὲν εἶχον δυνηθῆναι νὰ προσαικειωθῶσι τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Ἀνατολῆς, διότι ἠξίωσαν νὰ ἐπιβάλλωσιν αὐτῇ πολιτικούς καὶ θρησκευτικούς θετμοὺς παντελῶς ἡμῖν ἄλλοτρίους· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπέτυχον μὲν ὡσαύτως, διὰ λόγον ὁμοίως ὅλως ἀντίθετον. Ἀφοῦ συνεχώνευσαν μετ' ἑαυτῶν ἀλληλοδικαδῶχος τὸ τρίτον ἕτως τῶν δορυκλώτων διὰ τοῦ ἐξισλαμισμού, δὲν προέβησαν περικιτέρω· διότι οἱ κατακτητικὸι οὔτοι, ὄντες τότε ἔθνος ἰδίως μὲν πρὸς πόλεμον ὀργανωμένον, ἐν εἰρήνῃ δὲ μηδὲν ἄλλο ἐπαγγελλόμενον εἰμὴ τὴν ἀεργον καὶ ἀνετον ἀπόλαυσιν τῶν διὰ τοῦ πολέμου κτηθέντων ἀγαθῶν, εἶχον ἀπαράιτητον ἀνάγκην ὑπεκῶων ἐργαζομένων καὶ φορολογουμένων. Τὸ κράτος λοιπὸν διηρέθη εἰς πιστοὺς καὶ ἀπίστους· τὸ δὲ περιεργότερον, οἱ ἀπίστοι οὐδ' ὀπωσδὴποτε ἐκυδερνήθησαν. Μία εἰς τούτους ἐπεβλήθη ὑποχρέωσις, ἀδυσώπητος, ἀλλὰ μία· νὰ τελῶσι τοὺς ἐπιβαλλομένους αὐτοῖς φόρους καὶ νὰ ὑποκύπτωσιν ἐν σιωπῇ εἰς πᾶσαν τῶν κρατούντων θέλησιν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ὀσμηνικὴ κυριαρχία ἐντελῶς πρὸς αὐτοὺς ἀδικόρησεν· ἐπὶ τοσοῦτον ἀδικόρησεν ὥστε, ἐνῶ ἀπὸ τῆς φραγκοκρατίας διεσπάρθη ἡ ἐνότης τῶν φυλῶν αἵτινες ἐτέλουν πρότερον ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, οἱ νέοι δορυκτῆτορες ἐν ἀπαλλαγῇ πάσης περὶ διοικήσεως Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων φροντίδος, ἠνώρθωσαν μέχρι τινὸς τὴν ἐνότητην αὐτῶν· ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀνεκηρύχθη ἄμεσος κυβερνήτης

τοῦ ἔθνους τῶν χριστιανῶν καὶ ὡς τοιοῦτος ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην τῆς πίστεως αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑψηλὴν Πύλιν.

Ἐν τῷ συνδυασμῷ τούτῳ ἐπρωτογωνίστησε πάλιν ὁ Ἑλληνισμός· ὁ πατριάρχης ἦτο Ἕλληνας· πολλοὶ Ἕλληνες ἐκλήθησαν εἰς τὰ ὑπάρχοντα τοῦ κράτους ἀξιωματικά, καὶ τινες ἐξ αὐτῶν οὐ μικρὸν ἐκτέθηκαν κλέος ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ· ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐλογίζετο ἀπανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὡς τὸ τεκμήριον τοῦ πεπολιτισμένου ἀνδρός. Αἱ κοινότητες, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ ἐμπορία ἀνεπτύχθησαν παρ' ἡμῶν ἄσυγκριτῶς τελειότερον ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις χριστιανοῖς. Πολυθρύλητοι ἐγένοντο οἱ Ἕλληνες ἀρματωτοὶ καὶ κλέφται, οἱ παρασκευάσαντες τὸν περὶ τὸν στρατὸν τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ μόνον παρ' ἡμῶν ἐδιμίουργήθη ἡ ναυτιλία ἑκαίνη, ἥτις καταλεγομένη ἐπ' ἐσχάτων ἔτι μεταξὺ τῶν πρώτων τῆς οἰκουμένης, ἐκυοφόρτησεν ἥρωας τῶν ἐποίων τὸ ὄνομα θέλει ζῆσαι ἐνόσω ἡ τόλμη καὶ ἡ δεξιότης τιμῶνται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὁ Ἑλληνισμός λοιπὸν ἐρχίνετο προωρισμένος νὰ ἐκπροσωπήσῃ αὐθις τὸν χριστιανισμὸν τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὁ δεσμός δι' οὗ συνημερολογεῖτο πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους δέν ἦτο ἀρκετὰ ἰσχυρὸς ὥστε νὰ ἐξαλαβίψῃ παρ' αὐτοῖς τὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας εὐνότητος. Ἐὰν ὁ Ἑλληνισμός διέσωτε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ τὰς παραδόσεις, διέτωσαν καὶ οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι τὰς τε παραδόσεις αὐτῶν καὶ τὰς γλώσσας· ὥστε ὅτε οἱ δυνάσται τῆς Εὐρώπης ἔβαλον κλήρον ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν τοῦ μεγάλου δορικτήτορος, ἀπαντες οἱ ἀρχαῖοι οὗτοι κτήτορες τῆς χώρας προέτεινον ἀλλεπαλλήλως τὰ δίκαια αὐτῶν.

Ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ συγκεκριμένη ἀπολογία τῶν μακρῶν χρόνων τῆς πατρῴου ἱστορίας οὗς παρέστηται ἐνώπιον ὑμῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἀκαδημαϊκὸν ἔτος. Κατὰ δὲ τὸ ἐνεστῶς, ἀφοῦ συμπληρώσω παραλειπόμενά τινα τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας, θέλω ἱστορήσει πῶς διεξήχθη τὸ ἔργον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τίνα ἐγένοντο τὰ περιγεγραμμένα αὐτοῦ, οὐχὶ τὰ ἐσωτερικὰ, ἀτινα δὲν ἐπέστη ἔτι ὁ καιρὸς νὰ ἐκτιμηθῶσιν ἀσφαλῶς, ἀλλὰ τὰ ἐξωτερικὰ, ὧν ἡ μελέτη νῦν μάλιστα εἶνε παντὶ Ἑλληνι ἀπαραίτητος. Ἐξ οἰωνδήποτε ἀφορμῶν κινούμεναι, αἱ μεγάλα δυνάμεις δέν ἐκώφευσαν πρὸς τὰς ἀπικιτήσεις τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀνατολῆς κτητόρων· ἐνίοτε μάλιστα αὐταὶ ἀνέστησαν αὐτοῦς ἐκ νεκρῶν. Ὁ Ἑλληνισμός δι' ἄθλων μακρῶν καὶ περιδόξων, κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τινὰς τῶν προτέρων κτήσεων. Οἱ Σέρβοι, δι' ἀγῶνων μετριωτέρων, ἐγένοντο κύριοι τῆς ἐαυτῶν χώρας. Ἡ δὲ Βουλγαρία κατέστη αὐτόνομος ἄνευ οὐδεμιᾶς τῆς ἀληθείας τῶν τέκνων αὐτῆς πρωτοβουλίας καὶ θυσίας. Πλὴν τούτου, ἡ Ρωσία, ἡ πολλακίς καταλαβούσα τὴν Μολδοβλαχίαν, ἀνεγνώρισεν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς· ἡ δὲ Ἀγγλία, ἡ ἐπὶ πενήτην ἔτη δέσποινα διατελέσασα τῆς Ἑπτανήσου, ἐπέτρεψε τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνωσιν αὐτῆς. Τοιαῦτα εἶνε τὰ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσεγγίζοντα ἡμῶν γεγονότα, περὶ ἃ

πρόκειται ἤδη νὰ ἐνδιατρίψωμεν, οὐχὶ ἀπλῶς ἐκ περιεργίας, ἀλλ' ἵνα κρίνωμεν, εἰ δυνατόν, ἐκ τοῦ παρελθόντος τῆς χθὲς περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς αὔριου.

Κύριοί μου, πολλοὶ δὲν πιστεύουσιν εἰς τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας· ἐγὼ πιστεύω εἰς αὐτά, διότι διαγαγὼν τὸν βίον ἅπαντα εἰς τὸ νὰ τὰ μελετῶ, εἶδον πολλάκις τὴν κύρωσιν τῶν διδαγμάτων τούτων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι. Σὺς λέγω λοιπὸν ὅτι ἡ τύχη τῆς Ἀνατολῆς καίτις ἐν ταῖς χερσὶ τῶν λαῶν αὐτῆς οὐδὲν ἕττον ἢ τῶν πανισχυρῶν ἡγετῶν τῆς Εὐρώπης. Ἐνώπιον δὲ τῆς διαιτησίας, ἣν ἐπὶ τέλους θέλει προκαλέσει ἡ προσήκουσα τοῦ κληρονομήματος διανομή, οὐδεὶς τῶν λαῶν ἐκείνων ἔχει νὰ προτείνῃ πλείότερα καὶ πειστικώτερα τῶν ἡμετέρων δίκαια· ἀρκεῖ νὰ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι τὸ πειστικώτατον τῶν ἐθνικῶν δικαίων ἐπιχείρημα εἶνε ἡ δύναμις, τὴν δὲ δύναμιν δημιουργεῖ ἡ πρόνοια, ἡ ἐθελουσία, ἡ πειθαρχία.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ

ΓΛΩΣΣΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ*

§ 1, 4. Ἀκαταπληκτικός.

Περὶ τῷ Γαληνῷ Τόμ. Δ', σελ. 768 ἅπαντα ἀρχὴ δὲ παντὸς τοῦ μέλλοντος εἰρησθαι λόγου γινώσκεις τῆς διαφορᾶς τῶν ἐν τοῖς μικροῖς παιδίοις φαινομένων ἔργων τε καὶ παθῶν τῆς ψυχῆς, ἐξ ὧν αἱ δυνάμεις αὐτῆς κατὰ δὲλοι γίνονται· τινὰ μὲν γὰρ αὐτῶν φαίνονται δειλότατα, τινὰ δὲ καταπληκτικώτατα· καὶ τινὰ μὲν ἀπληστα καὶ λίχνα, τινὰ δὲ ἐναντίως διακειμέναι· καὶ τινὰ μὲν ἀνίσχοντα, τινὰ δὲ αἰσχυνηλάου.

Παντὶ φανερόν ὑπάρχει ὅτι κακίστα τοῖς δειλοτάτοις παιδίοις ἀντιτίθενται τὰ καταπληκτικώτατα. Ὁ Κρόνητος μετέγραψεν ἐν τῇ Μνημοσύνῃ (1882, σελ. 184) ἀκαταπληκτικώτατα. Ἄλλ' ὄφειλε ν' ἀποκτασθήσῃ τὸ ἀκαταπληκτικώτατα· διότι μόνον ἀκατάπληκτος λέγεται ἑλλημιστί, οὐχὶ δὲ καὶ ἀκαταπληκτικός.

Ὡς δ' ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ ἐξερρήθη τὸ Α, οὕτω καὶ ἐν τῷ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρείως σελ. 498 ἀ' ἑκατῆος δὲ ἀντάρκειον καὶ δὴ Ἀπολλόδοτος ὁ Κυζικηνὸς τὴν ψυχαγωγίαν, καθάπερ Ναυσιφάνης τὴν κατάπληξιν· τὴν γὰρ ἔφη ὑπὸ Δημοκρίτου ἀθαμβίην λέγεσθαι. Ὅρθως δοξάζουσιν οἱ δοξάζοντες ὅτι ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος τὴν ἀκαταπληξίαν, ὡς ὅμοιον τὸ ἀθαμβίην. Οὐδαμῶς πειθόμεθα τῷ Λοβεκκίῳ (Φρον. σελ. 501) ἀρεσκομένῳ μάλλον τῇ ἐκφορᾷ τὴν οὐ κατάπληξιν.